

Az európai integráció regionális kihívásai

Képzés, gazdaság,
környezetvédelem, közlekedés

Első tézis: korunk kihívásai a közép-kelet-európai térségben • Második tézis: az Európai Unió kiterjesztése és a térség regionális sajátosságai • Harmadik tézis: a kelet-közép-európai régió népeinek „közös ügyei” • Negyedik tézis: néhány regionális „közös ügyről” • Következtetések a térség európai kompatibilitásának megteremtéséről

ELSŐ TÉZIS: KORUNK KIHÍVÁSAI A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI TÉRSÉGBEN

A világtörténelemben először ugyanaz az alapvető kihívás éri a földgolyó minden népét: az ipari-technikai forradalom újabb hulláma, amely a chip negyedik generációjától, az 1970-es évektől veszi kezdetét. Napjainkban már közhelynek számít az ipari-technikai forradalom azon sajátosságának hangsúlyozása, hogy a chip-forradalom, azaz az informatikai forradalom átformálja a társadalom hétköznapjait, átformálja a termelés-szervezetet, a kereskedelmet és az emberi érintkezés egészét. Sőt, az ember emberhez való társadalmi viszonyát is átgyúrja. Ezért mondjuk azt, hogy korunk ipari-technikai forradalma társadalmi és kulturális forradalmat is jelent. De közhelynek számít az ipari-technikai forradalom másik sajátossága is, nevezetesen az, hogy hatása az egész földgolyóra kiterjed. Éppen az új technika, az informatika, a vele egy időben kibontakozó új technika és tömegkommunikáció eléri a glóbusz minden népét. (Szemben a korábbi ipari, illetve civilizációs forradalmakkal, amelyek mindig lokális jelenségek maradtak.)

*Ipari-technikai
forradalom*

*Földgolyó-
méretekben*

Ebből következik, hogy a közép-kelet-európai térségben élő népek számára is a legnagyobb két kihívás – hogy a mai vitánk témájához, a bennünket ért korkihívásokhoz szóljunk hozzá – az ipari-technikai forradalom és a globalizáció. Miért jelent a chip-forradalom és a globalizáció különleges kihívást a mi térségünkben? Azért, mert a térség 1990-ig a

2002. április 15. Vitaindító előadás szekcióvezetőként a nyári göttweigi Közép-Kelet-Európa Fórumon.

szovjet megszállási zóna része volt, amelyet a szovjet rendszer politikai-adminisztratív eszközökkel elzárt a világ másik felének kulturális, technikai áramlataitól.

*Késleltetett
hatás Keleten*

Az ipari-technikai forradalmakról. Amíg az új ipari-technikai forradalom és kísérőjelenségei a világ nyugati részén szabadon és fokozatosan fejtették ki hatásukat, addig itt, nálunk, Közép-Kelet-Európában 1990 után hirtelen szakadtak ránk az új világjelenségek. Ráadásul mindezt úgy kell megélnünk, hogy az elmúlt 45 esztendőben, 1945–90 között egy mesterségesen kialakított technikai, termelési és kommunikációs elmaradottságban éltünk. Egyik évről a másikra generációk képzettsége, de egyben életcéljai is annullálódtak, a termelési rendszerek korábbi piaci céljai vesztették értelmüket. Politikai és társadalmi rendszerváltást, az azokkal járó politikai konfliktusokat egyszerre éljük meg a termelési és társadalmi modernizációval. Ha valahol a világban, akkor Közép-Kelet-Európában az új ipari-technikai forradalom és a vele együtt járó globalizáció valóban kihívást jelent.

*Globális élet-
stratégiák*

A globális életstratégiákról. Külön gond a *globális gondolkodás befogadása*. Hiszen a közép-kelet-európai térség évszázadok óta túlnyomóan agrárnépességének mozgásradiusza messze elmaradt a nyugat-európaiakétól. Míg Nyugat-Európában a második világháború s különösen 1970 után a közlekedés, a tömegkommunikáció, majd az informatikai eszközök forradalmasították a lokális társadalomról és a glóbuszról való gondolkodást, addig a szovjet zóna politikai elzárkózása gátolta az utazásokat, korlátozta az információáramlást. Talán hihetetlen, hogy Közép-Kelet-Európa aránylag fejlettnek gondolt országaiban is a lakosság jelentős része most, az 1990-es években kezdi megtanulni a telefonhasználatot.

*Az Európai
Unió
kibővítése*

Integráció. Ezekkel a kihívásokkal egy időben zajlik le az európai kontinensen a területigazgatási szervezet átalakulása, az Európai Unió kialakulása. Az EU keleti kiterjesztése (előreláthatóan 2004) a harmadik nagy kihívás a közép-kelet-európai térség társadalmi számára.

Mit várnak a térség népei az Európai Unió kiterjesztésétől? Először azt, hogy segítse elő a térség technikai-technológiai modernizációját, másodsor: segítse elő az unió a térség betagozódását a világ gazdaságba és a világ kultúrájába, harmadsor: segítse feloldani a piaccgazdaságra való áttérésből származó szociális konfliktusokat, továbbá a 200 éve meglévő etnikai konfliktusokat.*

Kihívások a Nyugat számára. Közép-Kelet-Európa elvárásai tehát *Nyugat-Európa* számára is nagy kihívásokat jelentenek. Közép-Kelet-Európa népei már tisztában vannak azzal, hogy az unió bővítése nagy

* 1999. április 1. „Európa és polgárai, politikusai”.

kihívás számukra. De attól tartok, hogy Nyugat-Európa még nincs teljesen tudatában annak, hogy számára milyen kihívásokat jelent az Európai Unió kiterjesztése és a közép-kelet-európai térség betagozódása az unió területigazgatási szervezetébe.

*Kihívás
a Nyugat
számára*

MÁSODIK TÉZIS: AZ EURÓPAI UNIÓ KITERJESZTÉSE ÉS A TÉRSÉG REGIONÁLIS SAJÁTOSÁGAI

A közép-kelet-európai régió államszervezetei – a kereszténység keleti terjesztésével párhuzamosan – ezer esztendővel ezelőtt születtek, nyugati mintára.* Az itteni államalapítások és a keresztény kultúra kifejlődése óta tart a „keleti kiterjesztés”. A térség hol közelebb került, hol távolabb a nyugat-európai térségtől. Kr. u. 1000–1500 között a keleti felzárkózás fokozatosan megy végbe, majd ezt megszakítja 200 esztendőre a török benyomulása a térségbe. Ezután – a 19. század második fele–20. század fordulóján – az első ipari forradalom eredményeként ismét egy felzárkózó periódus következik, majd 1945 után, a szovjet térhódításával ismét eltávolodnak az Okcidenstől. Most, 1990 után az unió keleti kiterjesztése feltehetően ismét az Okcidents szerves részévé teszi az itteni kultúrákat.**

*Allam-
alapítások
ezer éve*

Az integráció tehát ezeréves folyamat, amely többször megszakadt. Időközben azonban *regionális sajátosságok* alakultak ki a térség társadalmában, kultúrájában és munkaszervezetében. Ezek a sajátosságok (vázlatosan):

*Regionális
sajátosságok*

- A térség közlekedő-, illetve ütközőzóna-jellege: az Okcidents és Eurázsia keleti része, Ázsia és a Balkán kultúrái között.
- A térség rendkívüli etnikai és vallási tarkasága, hiszen egy évezred alatt mind keletről, mind nyugatról igen sokféle etnikum áramlott a térségbe. A térségben az államhatárok és az etnikai szállásterületek határai sohasem fedték egymást. Ez a sajátosság a nemzetállamok korában (19–20. század) állandó etnikai, politikai konfliktusok színterévé tette a térséget, sőt két világháborúhoz vezetett és majdnem előidézte a harmadikat is (Koszovó, 1999).
- A térség társadalmainak relatív elmaradottsága a munkakultúrában, a technikai, műveltségi infrastruktúrában.
- A térség 1990-ig túlnyomórészt Nyugat-Európa, illetve 1945 után a Szovjetunió élelmiszer-szállítója volt. Ez azt eredményezte, hogy a térség társadalmában az agrárnépesség és általában az agráriumhoz kötődő társadalmi magatartásformák sokkal erősebbek, mint Nyugat-Európában.

Ütközőzóna

*Élelmiszer-
raktár*

* 2000. december 8. „Regionális történetiszemlélet Közép-Kelet-Európában”.

** 1998. július 7. „Az Európai Unió és Közép-Kelet-Európa”.

- A térségben a társadalmi egyenlőtlenségek a kapitalizmus kialakulásától sokkal nagyobbak voltak, mint Nyugat-Európában, és ezek társadalmi – mind a jobb-, mind a baloldali – radikalizmusához vezettek.
 - A térségben a nyugat-európai konszenzusos politikai rendszerek hagyománya igen csekély, a modern demokrácia intézményei gyengék. Ebben a társadalmi fejlődés hagyományai mellett a szovjet korszak öröksége is szerepet játszik.
- Helyi hasonlóságok* A térség ezen regionális sajátosságai sok hasonlóságot eredményeznek a mai közép-kelet-európai társadalmak között. Az Európai Unió kiterjesztése során e történelmi sajátosságok egy része el fog tűnni.
- Minden valószínűség szerint az agrártúlsúly el fog tűnni a térségben, mivel Nyugat-Európának már nincs szüksége a lengyel, szlovák, magyar, szerb-horvát gabonára és húsrá.
 - A helyi lakosság képzettségét az iskolarendszer célirányos átalakításával hozzá kell igazítani az információs társadalom termelési és kulturális igényeihez.
 - Az etnikai-vallási konfliktusok sok évszázados folyamát alkotmányos mederbe kell terelni. Ez egy modern – és Nyugat-Európában még nem ismert – etnikai-vallási autonómiarendszerrel képzelhető el.
 - A térség politikai, gazdasági, kereskedelmi betagozódása az Okcidentbe egyszerű feladatnak látszik: a termelési szférában a nagy multinacionális vállalatok benyomulása a térségbe példátlanul gyorsan máris megtörtént, megindult a nagy közlekedési rendszerek (a hagyományos vasút mellett az autópályák, a légiforgalom, légikikötők) fejlesztése. A személyes szabadság része lett az utazás.

Az unió kiterjesztésének várható hatásai

Az Európai Unió kiterjesztését vizsgáló bizottságok véleménye szerint a bővítés azonban soha nem vezet a térség sajátosságainak teljes felszámolásához. A térség ugyanúgy illeszkedik majd az Okcidenthez, mint ahogy Európa északi (Skandinávia), déli (mediterránium) területei is megtartják sajátosságaikat. Ugyanakkor az unió kiterjesztéséhez szükséges ekvivalencia, az unió országaival kompatibilis intézmények kialakítása még évtizedeket fog igénybe venni.

HARMADIK TÉZIS: A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI RÉGIÓ NÉPEINEK „KÖZÖS ÜGYEI”

Az Európai Unió intézményeinek kiterjesztése nem fogja megsemmisíteni, „legyalulni” a közép-kelet-európai társadalmak hagyományait. Az unió kiterjesztésének egyébként sem volt és nem is lesz célja a lokális

hagyományvilág felszámolása. Ugyanakkor a kompatibilitás az Okcident egészével a gazdasági, a politikai, a kulturális élet különböző területein megkívánt. Az unió kiterjesztését vizsgáló bizottságok és szakértők évtizede tárgyalnak ezekről a kérdésekről, de valójában sem Brüsszelnek nincsen elegendő Kelet-Európa-szakértője, sem Kelet-Európában nincs jelen megfelelően az Európai Unió ismerete. A legnagyobb baj az, hogy a kelet-közép-európai régió új, demokratikus választott politikai elitjének Európa-ismeretei rendkívül hiányosak.* (Ez inkább csak többünk szubjektív megállapítása, akik 11 éve dolgozunk az Európai Unió keleti kiterjesztését vizsgáló bizottságban. Statisztikai felmérés az Európa-ismeretről azonban nem áll rendelkezésünkre.)

*Lokális
hagyomány-
világ*

A kelet-közép-európai térség modernizálása és integrálódása az Európai Unióba úgy kell hogy végbemenjen, hogy közben a térség etnikai-vallási sokszínűsége, sajátos kulturális hagyományanyaga, a helyi természeti adottságokhoz igazodó életformák és a térségre jellemző speciális termékek kultúrája megmaradjon. A kérdés az: kik fogják megfogalmazni a kelet-közép-európai népek előtt álló alternatívákat, kik fogják megtalálni „helyünket a nap alatt”, kik fognak egy regionális Európa-stratégiát kidolgozni?

*Közép-Kelet-
Európa-ismeret*

Kelet-Közép-Európa „közös ügyeinek” meghatározásában és a megoldások keresésében nem lehet az Európai Unió vezetőire várni. Ahogy a skandináv államok vagy a mediterráneum államai mind szorosabban tömörülnek regionális szövetségekbe, úgy Kelet-Közép-Európa államainak is, illetve értelmiségének mind határozottabban kell kialakítania azokat a civil és államközi szervezeteket, amelyek a közös regionális gondokat a felszínre hozzák, és a megoldásokat keresik.**

*Helyünk
a nap alatt*

NEGYEDIK TÉZIS: NÉHÁNY REGIONÁLIS „KÖZÖS ÜGYRŐL”

Konferenciánk a környezet, a közlekedés és a képzés kérdésköreinek regionális tárgyalását tűzte napirendre. De emellett a termelés és a köznapi élet számtalan területét sorolhatnánk fel, amelyeknek regionális szempontból is szükséges a tárgyalása. A konferencia témáihoz csak vitaindító kérdéseket fűznénk.

*Környezet,
közlekedés,
képzés*

*

Természet és ember viszonya. Az Európai Unió szigorúan követi a fenntartható fejlődés 1992-ben meghirdetett programját. Szigorú jogszabályokat fogalmaznak meg a hulladékgazdálkodásról, a veszélyes

* 1999. április 8. „Közép-Kelet-Európa-ismeret a világban”.

** 1999. december 17. „A közép-kelet-európai akadémiák együttműködéséről”.

A monitoring következtetései anyagok tárolásáról, a vízminőség-védelemről, a levegőszennyezés megelőzéséről, a zajártalomról, egyszóval: a természetvédelemről. És az Európai Unió szigorú normákat határoz meg az egyes ipari ágazatok részére, sőt koncepcionálisan újraértelmezi a föld és a természet kincseinek felhasználását. (Például újrafogalmazza az agrárium értelmezését, és az agráriumon belül már nem az élelemtermelés áll a központban, hanem a természetgazdálkodás, vagyis a biológiai diverzitás megőrzése az ember közreműködésével.) Az uniós jogszabályok csatlakozó államokban való bevezetése sok zökkenővel fog járni. Az 1998-ban megkezdődött lengyel, cseh, magyar uniós tárgyalások anyagaiból a szakértők számos következtetést vonnak le.

- A térség termelési szektorai nincsenek felkészülve az EU-normák bevezetésére.
- Óriási költségvetési támogatást kíván a környezetvédelmi normák betartása, amihez viszont a piacgazdaságra áttérő szegény kelet-közép-európai térségben nincs meg a költségvetési tartalék.
- A térségben gyenge a jogbiztonság, mivel a jogszabályokat a vállalatok és az emberek nem tartják be. Így az EU-normák bevezetése mellett azok ellenőrzése külön feladatot jelent.
- A környezetgondos mentalitás, vagyis a tudatos környezetvédelem igen gyenge ezekben a térségekben.
- A környezetvédelem normáinak betartása mellett a legnagyobb gond a regionális környezetvédelmi és természetgazdálkodási programok kialakítása lesz. – Ennél a pontnál érdemes egy percre elidőzni! A térség szét van szabdalva kicsiny területigazgatási, azaz állami egységekre, amelyek egymástól eltérő törvénykezéssel kezelik a természetet. A térséget átszelő nagy folyók (például a Duna és a Tisza) 4-5 államot is érintenek, de mégis, az adott államok képtelenek bármiféle közös akcióra! Az utóbbi években terjedő nagy rovar- és növényi fertőzések (gesztenyevész, gyümölcsfák tűzhalála, monília stb.) évről évre végigsöpörnek – az árvizekhez hasonlóan – a térség államain, de még sincsenek összehangolt akciók. Sőt, hiányzik a térségben az – 1990-ig legalább a vízgazdálkodás területén létezett – természetvédelmi monitoring-rendszer.

A környezetvédelem normái

A kiterjesztés nem old meg mindent

Következtetés: az Európai Unió kiterjesztése bizonyos környezetvédelmi normák bevezetését majd eredményezi, de nem fogja megoldani a regionális természetgazdálkodás hiányosságait.

*

Termelés és képzés. A térség nagy szerencséje, hogy 1990 után szinte minden multinacionális cég megjelent az Északi-tengertől az Adriáig. Ezek hozzák a know-how-t, a legmodernebb technikai berendezéseket,

és munkahelyek millióit teremtik. De ugyanakkor e nagyvállalatok – a rendelkezésünkre álló felmérések szerint – arról panaszkodnak, hogy a munkaerő képzettsége rendkívül különböző. Egyrészt arról szólnak a tanulmányok, hogy Kelet-Közép-Európa hagyományosan jó, de igen szűk elit értelmisége és elit szakembergárdája világvversenyképes. Ezért is érdemes befektetni a térségbe. Ugyanakkor a kiegészítő munkaerő szintje (adminisztráció, alsóbb szintű szolgáltatások) messze alatta van a nyugat-európainak. Szükséges tehát a kelet-közép-európai térségben egy folyamatos munkaerő-átképzést bevezetni, az „élethossziglani tanulás” elvét elfogadtatni. Kinek legyen azonban ez a gondja? A polgárok – éppen az átképzésre szorulók – szegények, rájuk hárítani a költséget nem lehet. A modern nagyvállalatok pedig nincsenek erre felkészülve. Marad tehát az egyetlen lehetőség: az adófizetők pénzével gazdálkodó költségvetés finanszíroz.

*A munkaerő
színvonal*

Az Európai Unió kiterjesztése ezt a regionális nehézséget sem oldja fel. Az unió a kultúrpolitikát a nemzetállamok szintjén hagyja, és csak a határokat átlépő nagy programokra biztosít – egyébként nevelésesen csekély – összeget. Az unió ezen a politikáján feltehetően a következő tíz esztendőben sem fog változtatni. Vagyis: a kelet-közép-európai országok képzési rendszerének modernizációja regionális feladat marad. Természetesen az egyes nemzetállamoknak kell az akciókat végrehajtaniuk, de a térség kultúrpolitikáinak céljait már regionálisan kellene összehangolni.

*Kultúrpolitika
nemzetállami
szinten*

*

Közlekedés és gazdaság. Az Európai Unió keleti kiterjesztésének legpozitívabb kihatása feltehetően a térség közlekedésének a nyugat-európai rendszerekkel való összekapcsolása lesz. Az Európai Uniónak e téren nagyon határozott alapelvei vannak, amelyet már 1992-ben, majd 1994-ben rögzítettek. Ezek az elvek a tagállamok számára kötelezővé teszik az ún. „közösségi – uniós belüli – közlekedés” pozícióinak erősítését, a közös forgalmat elősegítő infrastruktúrák fejlesztését, a lokális igazodást az európai közlekedési folyosókhoz, a tranzitforgalom preferenciáját, sőt megfogalmazza a túlterhelt térségek tehermentesítésének szükségességét is. És emellett megfogalmazza azt is, hogy nemcsak a uniós jövődó államai között, hanem a szomszédos területek felé is ki kell építeni a közlekedési vonalakat.

Az unió kiterjesztésének e vonatkozásban is meglévő nehézségeit az 1998 óta folyó tárgyalások már világosan mutatják. Ezek:

*A monitoring
következtetési*

- A közlekedési infrastruktúra fejlesztése óriási beruházásokat igényel a volt szocialista államok költségvetésétől, amire azonban a következő esztendőkből kevés lesz a pénz.

- A térségben még gyenge az a tőkeerős vállalkozói réteg, amelyik a fejlett gazdaságokban már leveszi az állam válláról a fejlesztések, a nagy beruházások terheinek egy részét.
 - A munkaerőképzés – mindenekelőtt az informatikai rendszerek üzemeltetéséhez – gyermekcipőben jár.
- Regionális gondok* Ugyanakkor a jelölt országok európai uniós felkészültségét tárgyaló (monitoring) bizottságok nem beszélnek a kimondottan regionális gondokról. Azokról, amelyeket az uniós normák bevezetése önmagában még nem tüntet el.
- Az első világháborút követően a sok kis állam autarchiás gazdaságpolitikájának 80 esztendeje egy nemzetállami gondolkodást erősített meg a közlekedéspolitikában. A térséget előzőleg 800 éven át alapvetően a regionális nagy közlekedési utak és az arra fölépülő út- és vasútrenszerek kötötték össze. 1920 után azonban az államhatárokkal szabdalt regionális rendszerek egy része megszakadt, az utak és a vasutak az államhatáron túlra már nem vezettek. Vagy pedig meggyengültek ezek a regionális rendszerek. Rendkívül indokolt volna tehát egy *határozott közép-kelet-európai közlekedési stratégia kialakítása*.
- A koncepció hiánya*
- A térségben hiányzik a regionális közlekedéspolitikai koncepció. E közlekedéspolitikának határozott elképzeléseket kellene megfogalmaznia részben a régió belüli közlekedési útvonalokról, részben a Nyugat-Európával a térséget összekötő, most kiépülő *európai közlekedési folyosókról*. Pedig mindenki tudja: aki e folyosóhoz közel fog elhelyezkedni, vagy aki képes a maga területét e folyosókkal korszerű utakkal összekötni, az lesz az igazi nyertese az unió keleti kiterjesztésének.*
 - Nem számolnak eléggé a térség közlekedéspolitikusai azzal, hogy Kelet-Közép-Európa minden valószínűség szerint megtartja évezredes közvetítő jellegét az Okcidens és Ázsia, valamint a Balkán között. Ezt a közvetítő szerepet a térség csak akkor töltheti be, ha megfelelő út-, légiút- és vasútrenszereket épít ki.

KÖVETKEZTETÉSEK A TÉRSÉG EURÓPAI KOMPATIBILITÁSÁNAK MEGTEREMTÉSÉRŐL

- Uniós normák* Az európai uniós normák bevezetése nem eredményezi automatikusan a kelet-közép-európai térség politikai, gazdasági és kulturális kompatibilitását Nyugat-Európával.

* 1999. április 3. „Helyünk Európában, Európa megismertetése itthon”.

- Szükséges: rendszeres politikai és tudományos egyeztető fórumok létrehívása, ahol az uniós normák bevezetésének regionálisan hasonló társadalmi, politikai kihatásait elemzik.
- Szükséges: ágazati igazgatási regionális hatókörű intézmények létrehozása, amelyeknek intézkedési joga is van a regionális környezetvédelem, valamint etnikai-vallási konfliktusok megoldására. *Regionális koordináció*
- Szükséges: regionális koordináló szervezetek létrehozása a gazdaságpolitika, a közlekedés regionális terveinek kialakítására.
- Szükséges: a térség tudományos értelmiségét koordináló szervezet (közép-európai akadémia vagy hasonló) létrehozása, amelyik a régiót ért mostani kihívásokat megfogalmazza, a kihívásokra választ kereső helyi értelmiséget szervezi, és regionális stratégiákat dolgoz ki.

Kézirat. Németül szétosztva a konferencián